चपादुत्तरस्य हकारस्य झभा वा भवति पदान्ते स्थितस्य वर्गस्य चतुर्थः स्यात् । अच् हलौ अज्झ
लौ षट् हलानि षड्ढलानि षड्हलानि तत् हविः तद्धविः तद्हविः वाक् हरिः वाग्घरिः ।
वाग्हरिः अच् हारः अज्झारः अज्हारः स्तोश्चुभिः श्चुः सकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे
शकारचवर्गौ स्तः सकारस्य शकारः तवर्गस्य चवर्गः कस् चरति कश्चरति कस् शूरः ।
कश्शूरः तत् चित्रं तच्चित्रं न शात् शकारादुत्तरस्य तवर्गस्य चुत्वं न स्यात् विश्नः प्रश्नः ष्टु
भिः ष्टुः सकारतवर्गयोः षकारटवर्गाभ्यां योगे षकारटवर्गौ स्तः कस् षष्ठः कष्षष्ठः कस् टीक
ते कष्टीकते तत् टीकते तट्टीकते तोर्लि लः तवर्गस्य लकारे परे लः स्यात् नस्य त्वनुनासिको
स्यात् तत् लुनाति तल्लुनाति भवान् लिखति भवाँल्लिखति न षि षकारे तवर्गस्य टुत्वं
न स्यात् भवान् षष्ठः टोरन्त्यात् पदान्ते वर्तमानाट्टवर्गादुत्तरस्य तोः ष्टुत्वं न स्यात् षड् नरा
षड् नराः षण्णराः षट् सीदन्ति न मकुहति नान्तस्य पदस्याव परे छते स... मो भवति
टित्किता वा ... तयोः स्तः राजन् चित्रं राजञ्चित्रं भवान् तनोति भवांस्तनोति । णो च कुवा
नान्तस्य णो परे च ञ्वा स्यात् भवान् शूरः भवाञ्छूरः भवाञ्शूरः भावान् शूरः ङ्णो ह्रस्वाद्द्विः
स्वरे ङकारणकारनकाराः ह्रस्वादुत्तरा द्विः स्युः स्वरे परे पदान्ते च प्रत्यङ् इदं प्रत्यङ्ङिदं

सारसंग्रह 3-26

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

२

सा० ॥४॥

पदांते स्यात् ऋआदिभिन्नेषु परतः अहःपतिः अहर्पतिः अहःगणः अहर्गणः अरात्रिष्विति

किं अहःरात्रे अहोरात्रे अहःरूपं अहोरूपं अहःरथंतरं अहोरथंतरं अतोत्युः अकारात्प

रस्य विसर्जनीयस्य उकारः स्यात् अति परतः कः अर्थः कोऽर्थः हवे अकारात्परस्य विसर्जनीयस्यो

कारः स्याद्धवे परे कः गतः को गतः देवः याति देवो याति मनः रथः मनोरथः आयदेर्लोपश्च।

अवर्णात्परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च स्याद्धवे परे वाताः वांति वाता वांति स्वरे यत्वं वा अवर्णा

त्परस्य विसर्जनीयस्य स्वरे यत्वं वा स्यात् देवाः अत्र देवा अत्र देवायत्र भोसः भोभगोअघोस

इत्येतस्मात्परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च स्याद्धवे परे भोः एहि भो एहि भगोः नमस्ते भगो नम

स्ते अघोः याहि अघो याहि नामिनोरः नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य रेफो भवति स्वरे परे अग्निः

अत्र अग्निरत्र पटुः वक्ता पटुर्वक्ता रेफप्रकृतिकस्य स्वरे वा रेफप्रकृतिकस्य विसर्जनीयस्य

स्वरे वा रेफो भवति गीः पतिः गीर्पतिः गीःपति धूःपतिः धूर्पतिः धूःपति रः रेफसंबंधि

नो विसर्जनीयस्य रेफो भवति स्वरे परे प्रातः अत्र प्रातरत्र अंतः गतः अंतर्गतः रि लोपो दीर्घश्च

रेफस्य रेफे परे लोपो भवति पूर्वस्य च दीर्घः पुनः रमते पुना रमते शुक्तिः रूप्याकारा भा

ति शुक्ती रूप्याकारा भाति सैषादेः से सपाद्यादेः शब्दाच्च परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च भव

सा० ॥५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गणेड्हृत् सुगणिड्हृत् राजन्नृहृत् राजन्निहृत् छः ह्रस्वादुत्तरः छो द्विः स्यात् स्वरे च परे सतो
तव छत्रं तवच्छत्रं क्वचिद्दीर्घादपि ह्री छः ह्रीच्छः पदांताद्दीर्घाद्वा लक्ष्मी छाया लक्ष्मी
च्छाया आङ् माङ् भ्यां नित्यं आ छादयति आच्छादयति मा छिदत् माच्छिदत् मोनुस्वा
रः मस्यानुस्वारः स्याद्धसे परे पदांते तम् हसति तं हसति पद्मम् ह्वाया पद्मं ह्वाया नश्चाप
दांते झसे नस्य मस्य चापदांते वर्तमानस्यानुस्वारः स्यात् झसे यशान्सि यशांसि ।
पयान्सि पयांसि पुम्भ्यां पुंभ्यां यमा यवे स्य पदांते वर्तमानस्यानुस्वारस्य यमाः स्युः
यपरे ते वास्य य परसवर्णाः अंकितः अङ्कितः अंचितः अञ्चितः वा पदांते त्वं करोषि ।
२७ त्वङ्करोषि संयंता संय्यंता संवत्सरः सँव्वत्सरः यंलोकः यँल्लोक इति व्यंजनसंधिः ॥ विसर्जनी
यस्य सः विसर्गस्य सः स्यात् ते से परे कः तनोति कस्तनोति शसे वा कः शूरः कश्शूरः कः षं
डः कष्षंडः कः साधुः कस्साधुः कुष्वोः ऽक ऽपौ वा कोर्बंपफ योर्विसर्गस्य ऽक ऽपौ वा स्तः कः कवर्गपवर्गे
पाकुच्चारणार्थौ कः करोति क ऽकरोति कः खनति क ऽखनति कः पचति क ऽपचति कः फ
कः फलति लति वाचस्पत्यादयो निपात्याः वाचः पतिः वाचस्पतिः बृहस्पतिः बृहस्पतिः तत्करः तस्करः
CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham
भाः करः भास्करः एवमन्येप्यनादृत्य गणेशं अग्नीरारात्रिषु अन्तो विसर्जनीयस्य ।

ति हलि परे सः चरति एषः हसति एष हसति सैषदिक्षु(?) स्य लोपः स्वरे लोपे
सत्येव पादपूर्तिश्चेत् सैषदाशरथी रामः सैषराजा युधिष्ठिरः सोऽहमाजन्मशुद्धानामित्यादौ तु
न स्यात् घपो हरिः इति विसर्गसंधिः विभक्त्यंतं पदं सा द्विधा स्यादिस्त्यादिश्च तत्र स्यादिर्नाम।
स्यादिस्तु धातोः स्यात् अविभक्तिनाम विभक्तिरहितं धातुवर्जितं चार्थवच्छब्दरूपं नाम
५ सा संज्ञं स्यात् कृत्तद्धितसमासाश्चेत्यपि केचित् तस्मात् सि औ जस् अम् औ शस् टा भ्यां भिस् ङे
भ्यां भ्यस् ङसि भ्यां भ्यस् ङस् ओस् आम् ङि ओस् सुप् तस्मान्नाम्नः पराः स्युः एताः सप्तविभक्त
यः स्युः जशटङपाश्चेत्संज्ञकाः अत्यश्चकारः अत्र सप्तविभक्तयः प्रत्येकं त्रिधा विभज्यै
कवचनद्विवचनबहुवचनेति व्यवहारस्तत्रैकत्वविवक्षायामेकवचनं द्वित्वविवक्षायां द्विवच
नं बहुत्वविवक्षायां बहुवचनमिति क्रमः तत्र तावन्नरदेवशब्दः इति स्थिते इकारादुत् सो विसर्गः सा
कारे केवलो विसर्गो भवत्यधातोरसंपदांते च देवः औ औ औ देवौ जसि जकारस्तु दीर्घ विस
र्गो देवाः अ[illegible]मि अमशसोरस्य समानात्परयोरमशसोरस्य लोपः स्यादधातोः देवौ लिंगपुंसः पु देवं
सस्यर ल्लिंगात् समानात्परस्य नः स्यात् शसि शसि परे पूर्वस्य दीर्घः स्यात् देवान् टेनुबंधः टेना
अकारात्परस्य इन स्यात् अइए देवेन अङि अकारस्यात्वं स्यात् भ्यां देवाभ्यां [illegible] अका भ्या

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सस्या लोपो वा मासशब्दस्याकारस्य लोपो वा स्यात् शि भसौ परे सेर्लोपः हसान्तादीर्घात्
ङ्यापरस्य सेर्लोपः [illegible] स्यात् माः मासः मासौ मासौ मासः मासाः मास्भ्यां माभ्यां माभिः मासैः
माभ्यु मासेषु हे माः हे मासः अथाकारान्तः सोमपाशब्दः सोमपाः सोमपौ सोमपाः सोमपां सोमपौ सो
मपौ आतो धातोर्लोपः धातुसंबंधिनश्चाकारस्य लोपः स्यात् शसादौ स्वरे सोमपः सोमपा
सोमपाभ्यां सोमपाभिः इति विशेषः शेषं टे लोपो नास्ति हे सोमपाः एवं कीलालपा शंखध्मा
मधुपा विश्वपा इत्यादयः इकारान्तो हरिशब्दः हरिः औ एत् इकारान्तादुकारान्ताच्च परस्यौ एत्वं
हरी एत्वं जसि इकारान्तस्योकारान्तस्य च जसि परे एकारश्चाकारश्च क्रमेण भवतः हरयः हरिं
हरी हरीन् टा नास्त्रियां इकारान्तादुकारान्ताच्च परस्य टा ना स्यात् अस्त्रियां हरिणा हरिभ्यां ह
रिभिः ङिति इकारान्तस्योकारान्तस्य च ङिति परे एकारश्चोकारश्च क्रमेण भवतः हरये हरिभ्यां ह
रिभ्यः ङसिङसोरलोपः एदोद्भ्यां परस्य ङसिङसोरकारस्य [illegible] लोपः स्यात् हरेः हरिभ्यां हरिभ्यः
हरेः हर्योः हरीणां ङेरौ ङित् इदुद्भ्यामुत्तरस्य ङेः औ स्यात् स च ङित् ङिति टेः ङिति परे टेर्लो
पः स्यात् हरौ हर्योः हरिषु एवं मणि गिरि रवि कवि कलि मुन्यादयः उकारान्तो भा
नु वायु गुरु वेद पदानि चैवं ज्ञेयाः भानुः भानू भानवः इत्यादि हरिवच्छब्दः स्यादेव [illegible] घे. ॥१६॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

घो ह्रस्वो नस्यो काकारस्य घोपरे एकारश्चोकारश्च भवतः हे हरे हे हरी हे हरयः ५२

ति अवकृ ऽन्तरेपि अवपूर्वात्परेण कवर्गेण पवर्गेण व्यवधानेपि स्यात् । सर्वेण सर्वा
भ्यां सर्वैः । सर्वादेः स्मट् सर्वादेरकारान्तात्परस्य तुर्यैकवचनस्य स्मट् स्यात् सर्वस्मै सर्वा
भ्यां सर्वेभ्यः । ङसि सर्वादेरकारान्तात्परस्य ङसेः स्मट् स्यात् । सर्वस्मात् सर्वाभ्यां सर्वेभ्यः ।
सर्वस्य सर्वयोः । सर्व आम् इति स्थिते सुडाम सर्वादेरवर्णान्तात्परस्य आमः सुट् स्यात्
सर्वेषां । ङि स्मिन् सर्वादेरकारान्तात्परस्य ङेः स्मिन् स्यात् । सर्वस्मिन् सर्वयोः सर्वेषु हे सर्व ।
हे सर्वौ हे सर्वे एवं विश्वादयो विज्ञेयाः । डतरडतमौ विश्वोभतदेताः सर्वाः अन्याः पूर्वादीनां
नवानां जस् ङसि ङि नामि वा स्मिन्नोर्वा स्मृ : पूर्वे पूर्वाः पूर्वस्मात् पूर्वात् पूर्वस्मिन्
पूर्वे एवं परादयः । प्रथमचरमतयडयडल्पार्द्धकतिपयनेमानां जसि वा । प्रथमे प्रथमाः शेषं
देववत् एवं चरमादयः । तयडयडौ प्रत्ययौ तत्र अन्तौ ... द्वितये द्वितयाः
द्वये द्वयाः शेषं देववत् नेमे नेमाः शेषं सर्ववत् तीयान्तानां ङित्सु वा सर्ववत् द्वितीयस्मै द्वितीया
य द्वितीयस्मात् द्वितीयात् द्वितीयस्मिन् द्वितीये एवं तृतीयः उभशब्दो द्विवचनान्तः । गण
पाठ ...स्य ककारार्थे । उभौ २ उभाभ्यां ३ उभयोः २ उभयशब्दस्य द्विवचनं नास्तीत्येके अस्ति ।
त्यन्ये तत्रोत्तरमेव श्रेयः । उभयः उभयौ उभये शेषं सर्ववत् । अकारान्तः पुल्लिङ्गो मासशब्दः मा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हे गङ्गे । गङ्गां गङ्गे गङ्गाः । टौसोरे । आवन्तस्य टौसोः परयोरेत्वं स्यात् । गङ्गया गङ्गाभ्यां गङ्गाभिः । ङितां
यट् । आवन्तात्परेषां ङे ङसि ङस् ङि इत्येतेषां यट् स्यात् । गङ्गायै गङ्गाभ्यां २ आमेः । आवन्तादीवन्ता
च्चोत्तरस्य ङेराम् स्यात् । गङ्गायां गङ्गयोः गङ्गासु । एवं श्रद्धा मेधादयः । अम्बार्थानां द्विस्वराणां
घो ह्रस्वः । हे अम्ब हे अक्क हे अल्ल । अम्बार्थानां किं हे मेधे । द्विस्वराणां किं हे अम्बाडे । शेषं गङ्गावत् ।
सर्वादीनां तु ङित्सु विशेषः । यटोच्च । आवन्तात्सर्वादेः परस्य यटः सुट् स्यात् सर्वस्य चातोऽकारः । स
र्वस्यै सर्वस्याः २ सर्वासां सुट् सर्वस्यां शेषं गङ्गावत् । जरायाः स्वरादौ जरस् वा वक्तव्यः । जरा
जरसौ जरे जरसः जराः जरसा जरया जराभ्यां जराभिः । पक्षे हसादौ च गङ्गावत् । इकारान्तो
बुद्धिशब्दः । स च पञ्चसु हरिवत् । शसो नः स्त्रीवाचिनां वा ङितां तु इदुद्भ्यां स्त्रियां वा ऐ मा
नाम् आमि इकारोकाराभ्यां परेषां ङितां वचनानां वाऽडागमो भवति । बुद्ध्यै बुद्धये बुद्ध्याः बुद्धेः २ ।
स्त्रियां यो इवर्णोवर्णान्ताच्च स्त्रियां वर्तमानात्परस्य ङेरामादेशो भवति । बुद्ध्याम् अन्यत्र ग
मानावेत्सु ... बुद्धौ शेषं हरिवत् । एवं मति गति मत्यादयः । उकारान्तस्त्रीधेनुशब्दः
हरिवच्च धेनुः धेनू धेनवः । इति इकारान्तस्त्रीलिङ्गो नदीशब्दः । हसेपः सेर्लोपः । हसेभ्यो
ईवन्ताच्च परस्य सेर्लोपो भवति । नदी नद्यौ नद्यः । घो ह्रस्वः । इयुवोः स्थानवर्जितो यः स्त्रि
यां घौ परे ह्रस्वः स्यात् । हे नदि । ङितामट् स्त्रियामीकारान्तादूकारान्ताच्च परेषां ङिताम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पितुर ङौ ऋकारस्यार् भवति ङौ परे पितरि पित्रोः पितृषु ॥ नाः नरौ नरः नुर्वा नामि
दीर्घो नृणां नृणां नृषु कर्तृ स्तुरार् मकाद्गतृप्रत्ययसंबंधिन ऋकारस्यार् भव
ति पंचसु परेषु कर्तारौ कर्तारः हे कर्तः कर्त्रा कर्तृभ्यां कर्तरि इत्यादि एवं नप्तृ ने
ष्टृ क्षत्तृ होतृ पोतृ प्र[illegible] शास्तृ प्रभृतयः क्रोष्टु शब्दस्य भेदः क्रोष्टु शब्दस्य पंचस्वपि षु
स्त्रियां च तृवद्भावो वक्तव्यः टादौ स्वरे तु वा क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः क्रोष्टून् क्रोष्ट्रा क्रोष्टुना।
क्रोष्टुभ्यां क्रोष्टुभिः तृतीयादौ स्वरे पक्षे कर्तृवत् पक्षे भानुवत् ङसे ङसि घौ तु भानुव
देव पंचसु कर्तृवदेवेति विवेकः आमि तु क्रोष्टूनां कृतपूर्वसंगियो विधिः स नित्यः नित्या।
नित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवानिति न्यायात् पूर्वं नुडागमे कृते पुन[illegible] वादेव न तृवद्भावो
भवति तत्रापि भानुवत् क्रोष्टूनाम् हे क्रोष्टो एकारांतः सुरे शब्दः [illegible] रे स्त्रि रै शब्दस्या
कारादेशो भवति स्वादौ परतः सुरा हे सुरा सुराभ्यां सुराभिः सुरासु ओकारांतो गो शब्दः
ओरौ ओरी ओकारस्यात्वं च सु गौः गावौ गावः हे गौः आम्शसि आ ओतो ओकारस्यात्वं स्या
त् गां गावौ गाः गवा गोभ्यां गोभिः इत्यादि सुगमं एवं सु द्यो प्रभृतयः औकारांतः ग्लौ शब्द
स्य स्वरे स्वादौ [illegible] ग्लौः ग्लावौ ग्लावः ग्लौभ्यां ग्लौभिः इत्यादि इति स्वरां
ताः पुंलिंगाः अथ स्त्रीलिंगा आकारांतो गंगा शब्दः आप आबंतात्परस्य सेर्लोपः स्यात्
गंगा औरीः आबंतात्परस्य औरीः स्यात् गंगे गंगाः घिरीः आबंतात्परो घिरीः स्यात् हे गंगे हे गंगे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पः सौ विशेषः अन्यत्र सर्ववत् अस्थिशब्द इकारान्तः नपुंसकात्स्यमोर्लुक् नपुंसकलिंगात्परयोः स्यमोर्लुक् स्यात् अस्थि ॥ नपुंसके धौ वा गुणः स्यात् हे अस्थे हे अस्थि नामिनः स्वरे नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य नुमागमः स्यात्स्वरे अस्थिनी अस्थीनि पुनरप्येवं अस्थ्यादीनां शसादौ अन् । ततस्योपधाया लोपो भवति शसादौ तद्धितयस्वरयोः ईपीकारे च वकारमकारान्तसंयोगादन्तस्य न अस्थ्ना अस्थिभ्यां अस्थिभिः अस्थ्ने अस्थ्नः २ इत्यादि ङिङ्योः अनन्तस्योपधाया लोपः स्याद्वा अस्थ्नि अस्थनि अस्थ्नोः अस्थिषु एवं दध्यादिशब्दाः वारि वारिणी वारीणि पुनरप्येवं वारिणा वारिभ्यां वारिभिः वारिणे वारिणः २ इत्यादि नपुंसकस्य ह्रस्वः ग्रामणि नामिनः स्वरे इति नुम् ग्रामणिनी ग्रामणीनि पुनरप्येवं टादावुक्तपुंस्कं पुंवद्वा उक्तपुंस्के नाम्यन्ते नपुंसके टादौ स्वरे परे पुंवद्वा भवति अतः स्वरे पुंवत् पक्षे यथा प्रकार अन्यत्र नुम् ग्रामण्या ग्रामणिना इतिवत् ग्रामिनुमंतस्या नि दीर्घः ग्रामण्यां ग्रामणीनां ङिनुनित्यं इति ङेराम् ग्रामण्याम् ग्रामणिनि शेषं स्पष्टं कुलवत् उकारान्तो मधुशब्दः वारिवत् खलपु ह्रस्वः स्वरे नुम् खलपुनी खलपूनि टादौ पुंवत् खलप्वा । खलपुना इत्यादि ऋकारान्तः कर्तृशब्दः कर्तृ कर्तृणी कर्तॄणि पुनरप्येवं टादौ पुंवत् ह्रस्वादेशे सः प्यक्षणोमि कारी कारी च वक्ष्यते अतिरि अतिरिणी अतिरीणि पुनरप्येवं टादौ पुंवत् ह्रस्वेतु अतिरिभ्यामित्यादि एवमुपगु अतिनु शब्दौ इति नपुंसकलिंगाः समाप्ताः अथ हलन्ताः अनडुहः पंचस्वामागमः स्यात् सावनडुहः अनडुह सोनुम् संयोगान्तस्य लोपः संयोगान्तपदस्यान्तस्य लोपः स्यात् रसे पदान्ते च हसे इति ... लोपः अनड्वान् अनड्वाहौ अनड्वाहः धा... व एकस्वरादिपदे ... एकारो ... अनुपुंसकः स उच्यते

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ङस्यात् नद्यै नद्याः २ नद्योः नदीनां नद्यां नद्योः नदीषु एवं गौरीसरस्वत्यादयः अनीव
ता लक्ष्मीशब्दे सेर्लोपो न लक्ष्मीः शेषं नदीवत् श्रीः स्त्रीभ्रुवोः स्त्रीभ्रूशब्दयोरियुवौ स्तः
स्वरे स्त्रियौ स्त्रियः वाम्शसोः स्त्रीभ्रूशब्दयोरियुवौ वा स्त्रीं स्त्रियं स्त्रीः स्त्रियः परतः स्त्रियं स्त्रीं स्त्रि
यौ स्त्रियः स्त्रीः शेषं नदीवत् श्रीः श्रियौ श्रियः हे श्रीः स्वरे स्त्रियुत्से तु लेखनादिवसिद्धिः ङितिनु वे
पं युवः स्त्रियं नियुवं तान्परे वा ङितामद्धास्यात् श्रियै श्रिये श्रियाः श्रियः श्रियादीनां वामीनुट् श्रियां
श्रीणां श्रियि श्रियां श्रियोः श्रीषु शेषं सुगमं एवं धीह्रीप्रभृतयः भ्रूवादयोप्येवं वधूजम्ब्वादयो नदी
वत् मातृशब्दः पितृवत् शसि दीर्घत्वं स्त्रीत्वान्नत्वाभावः स्वसृ कर्तृवत् रैः सुरैवत् गौः पुंवत् नौः
ग्लौवत् इति स्त्रीलिंगम् अथ अदंतान्नपुंसकात्परयोः स्यमोरम् स्यात् ह्यो अम्शसोरित्यल्लोपः कुलं कुले
कुले ङसौ क्लीबात्परयोरौङ्ग्रोः शीः स्यात् कुले जश्शसोः शिः क्लीबात्परयोर्जश्शसोः शिः स्यात् शका
रः सर्वादेशार्थः गुरुः शिश्च सर्वस्य वक्तव्यः नुमयमः नपुंसकस्यापधांतस्य नुम् स्यात्
शिदस्यास्वरात्परो वक्तव्यः नुकारो कारीस्यान्नतिपमोच्चारणार्थो नोपधायाः नांतस्योप
धाया दीर्घो भवति शौ परे घिवर्जितेषु पंचसु नामिच कुलानि पुनरप्येवं हे कुले हे कुलानि
शेषं देववत् एवं मूलफलपत्रपुष्पादयः सर्वादयो विभक्तिद्वये कुलवत् अन्यत्र पुंवत् अ
न्यादीनां तु विशेषः डत्यादेः अन्यादेर्गणात्परयोः स्यमोः तुर्भवति शकारः सर्वादेशार्थः अ
न्यत् अन्ये अन्यानि पुनरप्येवं एवं अन्यतरत् इतरत् कतरत् कतमत् एते पंचान्यादयः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पुंस्वन् आत्मन् धर्मन् पूष्मन् तथा अल्लोपाभावस्तु शस्मादौ विशेषः श्वन् युवन् मघवन् शब्दाः पंचसु राजनवत् शस्ता।
दौतु श्वादेः श्वादेर्वकारस्योत्वं स्यात् अघुटि स्वरे तद्धिते ईपि कारे च शुनः शुना श्वभ्यां श्वभिः हे श्वन् हे श्वानौ इत्या
दि मघोनः मघोना मघवभ्यां मघवभिरित्यादि हे मघवन् पथिन् शब्दस्य भेदः इतोत्पंचसु पथ्यादीनां इकारस्याका
रः स्यात् पंचसु थो न्थ् पथ्यादीनां थकारस्य न्थ् स्यात् पंचसु आ सौ पथ्यादीनां टेरात्वं स्यात् सौ परे टेरात्वविधि
सामर्थ्यात् सेर्लोपाभाव पंथाः पंथानौ पंथानः पंथानं पंथानौ पथः टेः पथ्यादीनां टेर्लोपः स्याद्घसादौ स्व
रे परे पथः पथा पथिभ्यां पथिषु हे पंथाः इत्यादि एवं मथिन् ऋभुक्षिन् शब्दौ इन्हन्पूषार्यम्णां शौ सौ इन् हन्
पूषन् अर्यमन् इत्येतेषां शौ सौ च उपधायाः दीर्घः स्यात् दंडी दंडिनौ दंडिनः हे दंडिन् वृत्रहन् पंच
सु दंडिनवत् शसि हनो घ्नः हंतेर्हकारस्य घः स्यान्नकारे ञ्णिति च परे वृत्रघ्नः वृत्रघ्ना घसंयोगे णत्वनि
षेधः वृत्रहभ्यां इत्यादि पूषा पूषणौ पूषणः हनः षकाररकारयोर्योगे णः स्यात् पूष्णः पूष्णा पूषभ्यां इ
त्यादि हे पूषन् डौ टिलोपो वेति केचित् पूष्णि पूषणि पूषणि संख्यावाचकाः पंचन् प्रभृतयः बहुवचनान्ता
स्ते षट्संज्ञाः जश्शसोर्लुक् षकारनकारान्तसंख्यायाः परयोर्जश्शसोर्लुग्भवति पंच पंच पंचभिः पं
चभ्यः२ पंचानां पंचसु एवं सप्तन् नवन् दशन् प्रभृतयः अष्टन् शब्दस्य भेदः अष्टनो डौ वा अष्टन् शब्दात्प
रयोर्जश्शसोर्डौः स्यात् अष्टौ अष्टौ२ वा तु अष्टनो वा भ्यादिषु विभक्तिष्वात्वं स्यात् अष्टभिः अष्टाभिः अष्टभ्यः
अष्टाभ्यः२ अष्टानां अष्टसु अष्टासु अथेदम् इदमोयं पुंसि इदमः पुंस्ययमादेशः स्यात् सौ च सौ अयं दस्य
मः त्यदादीनां दस्य मः स्यात्स्यादौ इमौ इमे इमं इमौ इमान् अनटौसोः इदमो नादेशः स्याट्टौसोः परयोः ॥
अनेन स्य इदमकतत्वस्य सकारमकारयोरकारः स्यात् अद्भि आभ्यां भिसि भिस इदमदसोर्भिस ऐस न स्यात्
ष्ण यांतनो संख्यायाः परस्या मो नुगागमो भवति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

म अनडुहौ धावमस्यात् हे अनडुन् अनड्वाहं अनड्वाहौ अनडुहः अनडुहा वसांरसे वसुस्रं
सुध्वंसु अनडुहां दः स्यात् रसे पदांते च अनडुद्भ्यां अनडुद्भिः खसे च पा अनडुत्सु दादेर्घः दादेर्धा
तोर्हकारस्य घः स्यात् झलि सेपरे नाम्न्यरसे पदांते च आदिजबानां झभांतस्य झभाः स्वोः धातो
र्झभांतस्य बगडदस्य झष्वते मानानां जबानां झभाः स्युः सकारे ध्वशब्दे परे नाम्न्यरसे पदांते च वा
वसाने अवसाने वर्तमानानां झभानां जबाः अपाम्यः गोधुक् गोधुग् गोदुहौ गो।
दुहः भादौ याकारः गोधुग्भ्यां गोधुग्भिः सुपि गोदुह् सु इति स्थिते दादेर्घः आदिजबानां खसे च पा कि
लात्वः सः कषूसं योगेक्षः गोधुक्षु घोतुप्रपमावत् होढः हस्य ढः स्यात् झलि सेपरे नाम्न्यरसे पदांते च।
वावसाने मधुलिट् मधुलिड् मधुलिहौ मधुलिहः आमंत्रणे भादौ तु झवे जवे तिः सुपि टकारे म
धुलिट्सु द्रुहादीनां घत्वढत्वे वा द्रुहादीनां घत्वं ढत्वं च वा स्तो धातोर्झसे परे नाम्न्यरसे पदांते च मि
त्रध्रुक् मित्रध्रुग् मित्रध्रुट् मित्रध्रुड् मित्रद्रुहौ मित्रद्रुहः एवं भादौ तु मित्रध्रुग्भ्यां मित्रध्रुड्भ्यां मि
त्यादि सुपि तु मित्रध्रुक्षु मित्रध्रुट्सु एवं गमम् रवंतत्व मुहादयः रेफांत चतुर् शब्दो नित्यं बहुवचनांतः
चतुर आम् णो च चतुर्शब्दस्य पंचसु शौ चाम् स्यात् चत्वारः चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः २ रः संख्यायाः रेफांत
संख्यायाः परस्य आमो नुट् स्यात् चतुर्णां चतुर्षु नकारांतो राजन् शब्दः नाम्नो नो लोपश घौ नाम्नो
नकारस्य नाम्न अजस्य लोपः शसि भवति रसे पदांते चाघौ राजा राजानौ राजानः राजानं राजानौ राजन्
शस् इति स्थिते अल्लोपः स्वरे हस्य लोपः स्तोश्चुभिश्चुः इति जकारः जञोर्ज्ञः जकारञकारयोर्योगे ज्ञः।
स्यात् राज्ञः राज्ञा राजभ्यां राजभिः राज्ञे राज्ञः राज्ञि राजनि राज्ञोः राजसु हे राजन् हे राजानौ हे राजानः २ व

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नाकारः एत्त्वमदुत्वे एभिः अस्मै आभ्यां एभ्यः अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अनयोः एषां अस्मिन् अन
योः एषु त्यदादीनां संबोधनाभावः कः कौ के शेषं सर्ववत् तत्त्वभुत् तत्त्वभुद् तत्त्वबुधौ तत्त्वबुधः त
त्त्वभुद्भ्यां तत्त्वभुत्सु सम्राज् [illegible] राजादेः षः [illegible] तस्य [illegible] राज् [illegible] भ्राजादे [illegible] षकारः
स्यात् षोडः षस्य डः स्यात् झलोऽन्ते परे नाम्नः स्वरस्य पदांते च। वावसाने सम्राट् सम्राड् सम्राजौ सम्राजः स
म्राड्भ्यां सम्राट्सु [illegible] एवं विराजादयः दकारांतास्त्यदुत्तदुपद् एतदु शब्दाः त्यदादेष्टेरः स्यादौ विति
सर्वत्राकारे कृते सर्वशब्दवद्रूपं ज्ञेयं त्यदादेस्तकारस्य सत्वं स्यात्सौ परे स्यः त्यौ त्ये सः तौ ते यः यौ ये एषः ए
तौ एते एतदोन्वादेशे द्वितीयाटौस्स्वेनो वा स्यात् एतं एनं एतौ एनौ एतान् एनान् एतेन एनेन एत
योः एनयोः तत्त्वप्राच्यू तत्त्वप्राङ् तत्त्वप्राङ् तत्त्वप्राग्भ्यां तत्त्वप्राङ्ङ् तत्त्वप्राग्भिः तत्त्वप्राक्षु अग्निमथ् वावसाने।
अग्निमत् अग्निमद् अग्निमथौ अग्निमथः अग्निमद्भ्यां अग्निमत्सु प्रत्यच् अंचेः पंचसु नुम् सौ
[illegible] चोः कुः चवर्गस्य कवर्गः स्यात् झलोऽन्ते परे नाम्नः स्वरस्य पदांते च प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चं प्रत्यञ्चौ
अचेरलोपो दीर्घश्च नलोपिनोंचतेरस्य लोपः स्यात् पूर्वस्य च दीर्घः शसादौ स्वरे परे तद्धिते ईकारे च प्रतीचः प्रती
चा प्रत्यग्भ्यां प्रत्यग्भिः प्रतीचे प्रतीचः प्रतीचोः प्रत्यक्षु हे प्रत्यङ् हे प्रत्यञ्चौ हे प्रत्यञ्चः एवं तिर्यच् प्रभृतयः तिर्यङ् तिर्य
ञ्चौ तिरश्चादयः तिर्यञ्चादयोऽपि [illegible] शसादौ स्वरे परे तद्धिते ईकारे च तिरश्चः तिरश्चा तिर्यग्भ्यां तिर्यग्भिः
उदङ् उदञ्चौ उदञ्चः उदीचः उदीचा उदग्भ्यां उदग्भिरित्यादि मरुत् मरुद् मरुतौ मरुतः मरुद्भ्यां मरुत्सु हे मरुत् हे मरुद् एवं
मग्निचित्प्रभृतय उकारानुबंधस्तकारांतो महत् शब्दः [illegible] उकारककारानुबंधयोर्नुम् पुंसि पंचसु [illegible]

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सार॰
१२

षु एवं तिसृ इत्यादिः रेफान्तो गिर् आर्विदुसि धातोरिकुतोर्दीर्घः स्यादिफवकारयोर्हलपरयोः गीः गिरौ
गिरः हे गीः गीर्भ्यां गीर्षु एवं पुर् धुर् आदयः समित् समिद् समितौ समितः हे समित् द् समिद्भ्यां समित्सु भका
रान्तः ककुभ् ककुप् ककुब् ककुभौ हे ककुप् ककुब् सुगण् त्यदादीनां तु टेरत्वे कृते ततश्चावतः स्त्रियामित्यापुदीर्घे
कृते स्त इति सो सकारे कृते सर्वा च द्वाप्रेपुंस्वे यासि स्या स्येत्याः साते ताः या ये याः एका एते एता अन्वादेशे
एतां एनां एते एने एताः एनाः एतया एनया एतयोः एनयोः शेषं सर्ववत् का के काः इत्यादि इदम्
स्त्रियामियं स्यात् सौ इयं द्विवचनादौ तु टेरत्वे कृते ततश्चापि कृते पूर्वे रीत्या मा इत्यनीयं इमे इमाः इमां इमे
इमाः अनया आभ्यां आभिः अस्यै आभ्यः अस्याः २ अनयोः आसां अस्यां अनयोः आसु त्वकृत्
त्वचौ हे त्वकृत् त्वग्भ्यां त्वक्षु एवं ऋच् वाच् प्रभृतयः अप् शब्दो बहुवचनान्तः आपः अद्भिः आ
पः अपः अद्भिः अद्भ्यः अपां अप्सु दिश् दिशौ दिशः हे दिक् दिग्भ्यां दिक्षु दिश् दिश् दृश्
स्पृश् इत्यादीनां कुत्वं स्यात् पदान्ते च दिक् दिग् दिशौ दिशः हे दिक् दिग् एवं मनुष्वत् त्विष् त्वि
ट् त्विड् त्विषौ हे त्विट् त्विड् त्विड्भ्यां त्विट्सु सजुष् शब्दवदाशिष् आशीः आशिषौ हे आशीः इत्यादिः स्त्री
लिंगस्यादस् शब्दस्य सौ न विशेषः असौ द्विवचनादौ टेरत्वे कृते आवतः स्त्रियामित्यापुदीर्घत्वे वि
भक्तिकार्ये पश्चान्मादू असौ अमू अमूः अमूं अमू अमूः अमुया अमूभ्यां अमूभिः अमुष्यै अमूभ्यः अमुष्याः २ अमु
योः अमूषाम् अमुष्याम् अमुयोः अमूषु इति हलन्ताः स्त्रीलिंगाः रेफान्तो वार् स्यमोर्लुक् वा वारी

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पंचम्या ऽस्मिन्यसोः स्तुः स्यात् त्वत् मत् युवाभ्यां आवाभ्यां युष्मत् अस्मत् तव मम ङसा सह ङसो
ऽपोस्तव ममौ स्तः तव मम युवयोः आवयोः सामाकं युष्मदस्मद्भ्यां परः साम आकं स्यात्।
युष्माकं अस्माकं त्वयि मयि युवयोः आवयोः युष्मासु अस्मासु अ युष्मदस्मदोः षष्ठी
चतुर्थी द्वितीयास्थयोर्वे वां नौ वस् नसौ युष्मदस्मदोः षष्ठी चतुर्थी द्वितीया सहितयोः पद्या
संख्यानामीस्यादेशाः स्युः तत्रैकवचनेन सह ते मे द्विवचनेन वां नौ बहुवचनेन वस्नसौ
त्वा मा मा अमा सहितयोस्तयोस्त्वा मेत्येतौ स्तः श्रीशस्त्वावतु मापीह दत्तात्ते पि शर्म सः मे
स्वामी ते मे पि स हरिः पातु वामपि नौ विभुः १ सुखं वां नौ ददात्वीशः पतिर्वामपि नौ हरिः सो
ऽव्याद्वो नः शिवं वो नो दद्यात्सेव्योऽत्र वः स नः २ नादौ पादादौ वर्तमानयोस्तयोर्नैते स्युः वेदैर्दे
वः संवेद्योऽस्मान् कृष्णः सर्वदावतु सकृद्देवगुरून्त्यायत वाऽस्मीति च पा चते पादादाविति किं
अस्मत्तेवास्त्वं पापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच इति विशेष्यं पूर्वं संबोधने तु पूर्वं संबोधनेऽपि
न्नात्संबोधनात्परयोर्नैते देवास्मान्पाहि नहरे विष्णो मानुरक्षन विशेष्यपूर्वात्तु हरे कृ
पालो नः पाहि इत्यत्र पूर्वात्संबोधनात्तु संबोधनादस्मद्युष्मदः चादिभिश्च च वा ह अह एव एभियोगे नैते स्यु
आवयोर्युवयोर्वा श्रीहरिर्भवरक्षतु चादिनिपाताः च वा ह अह एव एवं नूनं पृथक् शश्वत्
युगपत् सूपसत् नह हंत विना नाना स्वस्ति पुष्टि होमा नक्तं मृषा मिथ्या मिथस् [illegible] प
प ऋधौ स्पृहो हसत् खेलत् उच्चैस् नीचैस् शनैस् ऋधक् ऋते प्रातर् दिवा रात्रौ सायं चिरं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सा॰ ॥२३॥

उप अन्तर् आविर् अपि गणः उपसर्गसंज्ञको भवति पूर्वं धातोः उपसर्गाः धातोः प्राक् प्रयोक्त
व्याः प्रभवति विहरति तदव्ययं तदिदं चादिशब्दरूपमव्ययसंज्ञं स्यात् क्वांघंतं च क्त्वा क
ए तुम् णम् धाच्चि शस् वत् कृत्वस् सु आम् इत्येतदन्तमव्ययसंज्ञं स्यात् कृत्वा नम
स्कृत्य विधातुं स्मारं स्मारं चोदा पुष्कीभावः बहुशः ग्रामलेणवत् द्विः कृत्वः द्विः त्रिः
कृतस्त्रसाम् इत्यादि अव्ययादि भक्तेर्लुक् ननु शब्दनिर्देशे अभिसभाज इत्यादिनिर्देशात्
अलिङ्गा अव्ययादयः विशेष्यवशाल्लिङ्गा यो हि व्यवहारः उच्चैः पुरुषः उच्चैः स्त्री उच्चैः कु
ले उच्चैः स्थाने उच्चैः स्वरेण इत्यजयो मुरारिः उक्तमिति सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च वि

चै८

भक्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययं वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्ग
योः आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा अपिधानं पिधानं अवगाहः वगा
हः इत्यव्ययानि आवन्तस्त्रियाम् अकारान्तानाम् स्त्रियामाप्प्रत्ययः स्यात् एकारः
सिलोपाद्योऽनुबन्धः जाया माया श्रद्धा मेधा अजादिश्च अजा एडका अश्वा को
किलेत्यादि कात्पतः स्त्रियाम् स्त्रियां काप्रत्यये परे पूर्वस्याकारस्येकारः स्यात् कारिका ।
पाचिका पाठिका अतः किं राका क्वचिन्न क्षिपका ध्रुवका चटका क्षविका तार
का ज्योतिषि अन्यत्र तारिका स्तुतिका इत्यादि लक्ष्यवशाद् ह्रस्वनीप ह्रस्वो वा कापि

सा॰ ॥२३॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मनाक् ईषत् जोषं तूष्णीं बहिस् अवस् समया निकषा अञ्जसा वत् साचि सना सनत्।
तिरस् अंतरा अंतरेण सहसा अलं वषट् क्षमा विना यथा पुरा मिथो प्रायस् मुहुस्
सार्द्धं साकं नमस् हिरुक् धिक् मामाङ् स्वर् अंतर् प्रातर् पुनर् सनुतर् यावत् तावत्
स्वाहा स्वधा तथा हि खलु किल सुष्ठु दुष्ठु तत्रा दिवि भक्त्य चोदिनि पात्यते तस्मिन्निति
तत्र यस्मिन्निति यत्र अस्मिन्निति अत्र कस्मिन्निति कुत्र क्व कुह एकस्मिन्निति एक
त्र यस्मिन् काले यदा तदा कदा एकदा सर्वदा तेनप्रकारेण तथा यथा अनेनप्रका
रेण इत्थं कथं तस्मादिति ततः यतः अतः कुतः पूर्वस्मिन्निति पुरस्तात् अधरस्मिन्नित्य
धस्तात् परस्मिन्निति पुरस्तात् उपरि उपरिष्टात् सार्वविभक्तिकस्तसिल्येके सर्वत इति स
र्वतः एवं सर्व इति एवंतः परस्मादिति परतः अह्नि च दूरे दक्षिणाहि उत्तराहि किम् सामा।
नैचिदादयः कश्चित् कौचित् केचित् पुंसि काचित् केचित् काश्चित् स्त्रियाम् किंचि

नि त् केचित् कांचित् क्लीबे एवं कश्चन काचन किंचनेत्यादि तदधीनकार्त्स्न्ययो

र्वा सात् राज्ञोधीने राजसात् सर्वं भस्म भस्मसात् ऊर्यंगीकरणे ऊरी उरी च का के २

र सद्यादि काले निपात्यते सद्य अद्य अधुना इदानीं सपदि सम्प्रति सांप्रत एवंस्मिन्नुभि
ने परेद्युः परेद्युः अन्येद्युः उत्तरेद्युः पर्हि कर्हि एतर्हि आशु शीघ्रं झटिति प्रादिरुपसर्गः।
प्र परा अप सम् अनु अव निर् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति सु उत् अभि प्रति परि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हरी सुकृती हलस्तद्धितस्यापि लोपः मनुषी ईपि मत्स्यस्य लोपः मत्सी स्वांगाच्चो स्वांगवाचिनोऽदं
तादसंयोगोपधादुपसर्जनाद्वा ङीप् स्यात् सुमुखी सुमुखा सुकेशी सुकेशा नासिकोदरोष्ठजंघादंत
कर्णशृंगाच्च गात्रकंठपुच्छाच्च स्वांगेभ्यः स्याद्वा एभ्यो बहुच्त्वादसंयोगोपधत्वादप्राप्ते व
चनम् तुंगनासिकी तुंगनासिका मेदोदरी मेदोदरा बिम्बोष्ठी बिम्बोष्ठा सुजंघी सुजंघा सुदंती सुदंता

स्त्री॥ सुकर्णी सुकर्णा सुशृंगी सुशृंगा सुगात्री सुगात्रा सुकंठी सुकंठा सुपुच्छी सुपुच्छा कबरमणिवि
षशरेभ्यः परात्पुच्छात् नित्यं कबरपुच्छी मणिपुच्छी विषपुच्छी शरपुच्छी नक्रोडादिबह्वचः स्वांगात्
कल्याणक्रोडा सुजघना वोतो गुणात् उदंतात् गुणवाचिनो वा ङीप् पट्वी पटुः मृद्वी मृदुः खरु
संयोगोपधान्न खरुः पांडुः कृदिकारादक्तिनः रात्रिः रात्री शकटिः शकटी अक्तिन इति किं कृतिः भू
तिः पद्धत्यादिभ्यो वा पद्धतिः पद्धती ऐच्च मन्वादेः मनुपूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामैका नु
रादेश ई च पुंयोगेऽस्त्रियाम् पूतक्रतायी वृषाकपायी अग्नायी कुसितायी कुसिदायी मनोरैश्चो
वा मनायी मनावी मनुः पत्न्यादयो निपात्याः पत्नी सपत्नी सखीत्यादि क्वचिद्वा दृढपतिः दृढ
पत्नी एता एनीत्यादि ऊतऊङ् उदंतादयोपधान्मनुष्यजातिवाचिनः स्त्रियामूङ् प्रत्ययः स्यात् कु
रूः अयोपधात्किं अध्वर्युः स्त्री पंगोश्च पंगूः श्वशुरस्योकाराकारयोर्लोपऊङ्श्च श्वश्रूः नर
योरी पुनर्भूश्च नीरी युनस्तिः युवन् शब्दात् स्त्रियां तिप्रत्ययः स्यात् युवतिः एभ्यो नामस्वार्थादयः
श्चापेलादायईतिवेलेपर्वणसाकूले पदतिलोपऊ वेतेदंतादिसंगः श्चापेतिवेतानां गंगानदीव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्रेयसि

परेतरास्ते च पूर्वे स्यात् स्वो वा स्यात् गङ्गका गङ्गाका गङ्गिका नदिका नदीका अप्रसीतरा
मायसणात्मकं राएणन गोका नौका न एडेषु नकारान्तात् इकारान्ताद् एतान्त्रि स्त्रियामी
चौरी
श्स्यात् दण्डिनी मेघावनी कर्त्री वस्य लोपः ऽन्य णो वर्णो वा लोपः स्यात् द्विवचनपरस्य गौरादिभ्यश्च
गोपजवी रेटी ईण्णनोल्लोपः राज्ञी मन्वन्तान्निवृत्ती सानो अनेनान्त बहुव्रीहिर्नेबहुपरश्च
उभाभ्यां डाप् वा सीमे दामे बहुपज्वे धृतः पकारटकारेभ्यः कारकारानुबन्धा स्त्रि
यामीप् पूर्वराज्ञी ट्कुरुचरी उग्रामती अपचंती नदाद्येः अदन्तात् स्त्रियामीप् नदी
गौरी गार्गी इत्यादि अनेन वयोवाचिनोऽदन्तात् स्त्रियां पुंयोगे मघानी
मीप् कुमारी किशोरी अदन्तात् शिशुः अनन्त्ये ति किं हस्ता इन्द्रादेरानीप् अदन्ता
त् स्त्रियां पुंयोगे स्यात् इन्द्राणी भवानी मृडानी इत्यादि आचार्यादणत्वं च आचा
र्यानी हिमारण्ययोर्महत्त्वे महद्हिमं हिमानी अरण्यानी यवाद्दोषे दुष्टो यवो
यवानी यवनाल्लिप्यां यवनानां लिपिः यवनानी मातुलोपाध्यायाभ्यां वा स्वार्थे
मातुलानी मातुली उपाध्यायानी उपाध्यायी पुंयोगे च अदन्तात् स्त्रियामीप् शू
द्री गणकी जातेरयोपधात् जातिवाचिनोऽयकारोपधाददन्तात् स्त्रियामीप् स्यात्
तटवी हंसी योपधात् क्षत्रिया वैश्या गवय हय मुकय मनुष्य मत्स्यानामनिषेधः गवयी

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रा॰ स्वतन्त्रः कर्ता क्रियासिद्धावनुकूलव्यापारवान् ... क्रियासिद्धौ प्रकृष्टोपकारकं करणम् ...
आरं प्रत्येकं ... स्यात् ४५

यत्तेऽस्मात् प्रतिनित्यमनुज्यते इत्यर्थः क्रियया पुरुषमभीप्सितमपि कर्म ग्रामं गच्छन् तृणं स्पृशति

श्रा॰ १६ ति विषयुक्ते अन्नं च अपादानादिविशेषैरविवक्षितं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् दुह्याच्पच्
दण्ड्रुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमथमुषां कर्मयुक् स्यादकथितं तथा स्यान्नीहृकृष्वहां दुहादी
नां द्वादशानां तथा नीप्रभृतीनां चतुर्णां कर्मणा यद्युज्यते तदेवाकथितं कर्मेति ज्ञेयम् गां दोग्धि पयः १
बलिं याचते वसुधां २ अविनीतं विनयं याचते ३ तण्डुलानोदनं पचति ४ गर्गान् शतं दण्डयति ५ व्रज
कं ६ मवरुणद्धि गां ६ माणवकं पन्थानं पृच्छति ७ वृक्षमवचिनोति फलानि ८ माणवकं धर्मं ब्रूते ९ शास्ति वा १०
शतं जयति देवदत्तं ११ सुधां क्षीरनिधिं मथ्नाति १२ देवदत्तं शतं मुष्णाति १३ ग्राममजां नयति १४ हरति
वहति वा अर्थनिबन्धनेयं संज्ञा बलिं भिक्षते वसुधां माणवकं धर्मं भाषते अभिधत्ते वक्तीत्यादि कार
कं किं माणवकस्य पितरं पन्थानं पृच्छतीति कर्मणि रिक्त ... हरेण रामेण रावणोऽकरात
णः करणेन विदीर्णोऽपि वानरैर्युज्यते पुनः दानपात्रे संप्रदानकारके चतुर्थी विप्राय गां ददा
ति क्रियया यमभिप्रैति तत्रापि चतुर्थी पत्ये शेते विश्लेषावधौ पञ्चमी विश्लेषो विभागः तदवधिर
३ पादाने तं पञ्चमी धावतोऽश्वात् पतति भ्रंशतोऽवतरति गङ्गा संबन्धे षष्ठी राज्ञः पुरुषः आधारे स
प्तमी औपश्लेषिकः सामीपिकः अभिव्यापको वैषयिको नैमित्तिक औपचारिक इत्याधारः षड्विधः

क

सा॰ २६॥

(margin: ... मानं ... स्य प्रति ... संप्रदाने ४)

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

॥ स्वा० ११॥ पस्वस्मिन्राज्ञे सोमाय स्वाहा पितृभ्यः स्वधा अलंमल्लो मल्लाय वषडिन्द्राय रू चार्थे धातुप्रयोगो यथा।
यो हरये रोचते भक्तिः श्लाघह्नुङ्स्थाशपां प्रयोगो नैषधपितुर्मिहिरो जायी कृष्णाय श्लाघते हुते तिष्ठते
शपते वा धारेरुत्तमर्णो भक्ताय धारयति मोक्षं हरिः क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां प्रयोगो यथा क्लिकोपादयस्म
स्मै यै क्रुध्यति द्रुह्यति ईर्ष्यति असूयति अते प्रादि योगे पञ्चमी अतेज्ञानान्न मुक्तिः अन्यारादि
तरः आराद्वनात् इतरो ग्रामात् भिन्नः कस्मात् पूर्वो ग्रामात् परो ग्रामात् प्राग्ग्रामात् दक्षिणो ग्रा
मात् विनायोगे पि विना कस्मात् अते योगे द्वितीयापि ज्ञानमृते मुक्तिर्न विनायोगे तृतीयापि ज्ञानेन
विना मुक्तिर्न कारणमपादानं कार्यस्य कारणमपादानेनऽपि पञ्चमी स्यात् बृलतः प्रजाः प्रजायन्ते म
दो घटो जायते कनकात्कुण्डलमुत्पद्यते हेतौ तृतीयापि चैवोजाड्यात् जाड्येन वा बद्धः लोकात् लोके
न वा मुक्तः दूरनिकटार्थयोगेषु षष्ठ्यपि ग्रामस्य ग्रामाद्वा दूरं ग्रामस्य ग्रामाद्वा निकटं निर्धारणे ष
ष्ठी क्रियागुणजातिसंज्ञाभिः समुदायात्पृथक्करणं निर्धारणं तस्मिन् षष्ठी क्रियया पराण्ण गच्छतां
धावकः श्रेष्ठः गवां कृष्णा गौः संपन्नक्षीरा ब्राह्मणानां क्षत्रियः शूरतमः छात्राणां मैत्रः पटुः स्याद्वि
निर्धारणे रथयोगे षष्ठी सप्तम्यौ स्तः गवां गोषु वा स्वामी स्वतः प्रभुरधिपतिर्दायाद प्रतिभूर्वा अन्व ॥स्व० १२॥
याधिके षष्ठी सप्तम्यौ रुद्रेण रुद्रे वा प्रयुञ्जीत आयुक्तः कुशलाभ्यां योगेऽपि तात्पर्ये आयुक्तः कु
शलो वा हरिपूजने हरिपूजनस्य वा तात्पर्ये किं आयुक्तः शकटे गौः साधुर्निपुणो मातृ जायां सप्तमी

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

इदाहरणे तरिः करोति घटः क्रियते कर्तृकारकवत्कर्म नष्टयाकस्मात् कंसं हतवान् कस्मिन् कंसो हतः
पचनो ऽग्निः दानीयो विप्रः उपाध्यायः पचनी स्थाली इत्येवमन्यत्रापि प्रमानेद उत्तरथः उपहृतपशुः उद्धृ
तान्नः पीताम्बरः वीरपुरुषः तद्धितो ऽप्येवं माथुरः कौङ्कुमं इत्यादि निपातस्य तु यो गोदेवी क्रः क्रमाद
मुनारद इत्यादयो ऽपि सः इति भिन्नरूपः समासः स्यान्नैव नाम्ना नाम्ना मन्वयपर्यायत्वे समस्यते समा
सो भवति चकारात् कृत्तद्धितधातुसंज्ञाप्रयोजकप्रत्ययाः स्युरिति च षड्विधः अव्ययीभावस्तत्पुरुषो द्व
द्विगुर्वे द्वन्द्वो बहुव्रीहिः कर्मधारयश्चेति स्त्रियमधिकृत्य भवतीति विग्रहे समासे व्ययस्य पूर्वनिपातः पूर्वे ऽव्ययो ऽव्य
यीभावः अव्ययपूर्वपदे सति यो ऽन्वयः सो ऽव्ययीभावः समासः स्यात् समासप्रत्यययोः लुक् समासे चले मानाया
विभक्तेः प्रत्यये च परे लुक् नामत्वात्स्यादयः स नपुंसकं सो ऽव्ययीभावो नपुंसकलिङ्गो भवति नपुंसकस्येति ह्रस्वः
अव्ययीभावाद्विभक्तेर्लुक् अधिस्त्रि रायमतिक्रान्तमतिरि कुले नावमतिक्रान्तमतिनु जले अतो ऽमनतः अद
न्ताद व्ययीभावाद्विभक्तेर्न लुक् अतः नपुंसके ऽमादेशः कुम्भस्य समीपमुपकुम्भम् बाधेको ऽदन्ताद व्ययीभावात्
इस्तोरम्वा उपकुम्भं उपकुम्भेन उपकुम्भे उपकुम्भात् अनतः किं उपकुम्भात् अव्ययीभावे ऽदन्ताद्विभक्तेरम् अ
न्यस्य कस्यचिद्विभक्तेर्लुगिति सारम् यवनानां व्यृद्धिः दुर्यवनं मक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकम् विष्णोः पश्चादनु
विष्णु रूपस्य योग्यमनुरूपं हरेः सादृश्यं सहरि सक्तादेरिति सः अवधारणार्थे यावति च अवधारणार्थे याव
च्छब्दे सुपुञ्ज्यमाने यो ऽन्वयः सो ऽप्यव्ययीभावः स्यात् यावन्तः श्लोकास्तावन्तो ऽच्युतप्रणामा इति यावच्छ्लोकम् ।
क्वचिदनव्ययपूर्वपदे ऽप्यव्ययीभावः उन्मत्ता गङ्गा यस्मिन्देशे इत्युन्मत्तगङ्गं शाकस्य लेशः शाकप्रति कचि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

णादयसंबंधोन्वाचयः मिलितयोरेकत्रान्वयस्तत्रेतरयोगो यथा धवखदिरौ छिंद्धीति संहतिः समाहारो
यथा शशकुशपलाशमिति तत्राद्ययोर्न समासोऽस्यान्वयात् अन्ययोस्तु स्यात् द्वंद्वे लघ्वक्षरप्रधानैका
रेकारांतानां पूर्वनिपातः धवश्च खदिरश्च धवखदिरौ भोक्ता च भोग्यश्च भोक्तृभोग्यौ अग्निश्च मरुच्च अग्नि
मरुतौ पटुश्च गुप्तश्च पटुगुप्तौ इंद्रश्च यमश्च स्वरादंतस्य ईश कृष्णौ देवताद्वंद्वे पूर्वपदस्याकारः इं
द्राबृहस्पती अन्यासु क्वचिन्न अग्निवायू ईदग्नेः सोमवरुणयोः अग्न्यादेः सोमादीनां स्यात् अ
ग्नीषोमौ अग्नीवरुणौ समाहारे एकवद्भावः एकत्वे द्विगुद्वंद्वौ नपुंसकलिंगौ स्तः पाणिपादं बदरा
आमलकानि च बदरामलकं शशाश्च कुशाश्च पलाशाश्च शशकुशपलाशं इति द्वंद्वः संख्यापूर्वो द्वि
गुः संख्यापूर्वः समासो द्विगुर्निगद्यते समाहारेऽत ईप् द्विगुः समाहारे एष द्विगुः समासो भवति ततोऽका
रांतादीप् प्रत्ययः दशानां ग्रामाणां समाहारो दशग्रामी पंचाग्नयः समाहृता इति पंचाग्निः क्वचि
न्न पंचपात्रं त्रिभुवनं इति द्विगुः बहुव्रीहिरन्यार्थे अन्यपदार्थप्रधानो योऽन्वयः स बहुव्रीहिसंज्ञकः
समासो भवति बहुव्रीहौ विशेषणसप्तम्यंतक्तांतसर्वादिसंख्यानां पूर्वनिपातः बहुधनं यस्य स बहु
धनः कंठे कालो यस्य स कंठेकालः कृतः कटो येन स कृतकटः सर्वं प्रियं यस्य स सर्वप्रियः द्वौ पुत्रौ य
स्य स द्विपुत्रः क्वचिन्न चंद्रः शेखरे यस्य स चंद्रशेखरः चक्रं पाणौ यस्य स चक्रपाणिः बहुव्रीहिर्द्वि
धा तद्गुणसंविज्ञानोऽतद्गुणसंविज्ञानश्चेति तस्य प्रधानस्यैकदेशो विशेषणं तत्संविज्ञायते य
त्र स तद्गुणसंविज्ञानोऽन्योऽतद्गुणसंविज्ञानः यथा लंबौ कर्णौ यस्य स लंबकर्णः चित्रा गावो यस्य
स चित्रगुः नञ्दुःसुभ्यः प्रजामेधयोरसुक् अप्रजाः दुर्मेधाः सुमेधाः सुमेधसो धर्मादन् सोमनो

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

...अनुपविष्टो ऽनुपविष्टः बहिर्वनात् बहिर्वने प्राग्वनात् प्राग्वने आमुक्तेः आमुक्ति संसारः।
गिनि अध्यग्नि तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च निपात्यन्ते तिष्ठन्ति गावो यस्मिन् काले स तिष्ठद्गु पारेगंगायाः पारेगंगं
मध्ये गंगायाः मध्येगंगं खलेयवा यस्मिन् काले तत् खलेयवं सप्तगंगाः समाहृता इति सप्तगंगं द्वयोर्मुन्योः स
माहृते इति द्विमुनं टडकाः समासे सति टज्डक इत्येते प्रत्ययाः स्युः शरदः समीपम् उपशरदं प्रतिविपाशं ज
रायाः जरसः उपजरसं अक्षिप्रति प्रत्यक्षं अक्ष्णः परं परोक्षं परशब्दस्य परस् परोक्षे इति ज्ञापकात् अक्ष्णः अनु अ
न्वक्षे उपराजं उपसमिधं क्वचिद्वा उपनदं उपनदि इत्यव्ययीभावः अथ तत्पुरुषः द्वितीयादिषु पूर्वपदे सति
यो ऽन्वयः स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ग्रामं प्राप्तो ग्रामप्राप्तः कूपं पतितः कूपपतितः दात्रेण छिन्नं दात्रच्छि
न्नं पित्रा सदृशः पितृसदृशः यूपाय दारु यूपदारु भूतेभ्यो बलिः भूतबलिः चौराद्भयं चौरभयं व्याघ्रभीतिः
। राज्ञः पुरुषः राजपुरुषः द्विजयाजकः देवपूजकः क्वचिन्न षष्ठी न समस्यते न्यूनो द्विजः सत्ताधरः फलानां सु
हितः अपां स्रष्टा ओदनस्य पाचकः अक्षेषु शौण्डः अक्षशौण्डः शास्त्रे निपुणः क्वचिन्न सप्तमी समस्यते शयनीये स
त्तोऽतिशयः नावमतिक्रान्तोऽतिनौः पूर्वं भूतो भूतपूर्वः अन्नेन मध्यमः मध्यान्नः इत्यादि समासः क्वचिदलुक्
कालेऽस्तु शराणां वने शरवणे अम्बुवणे क्वचिद्वा सुरापाने सुरापाणे नञि नञि पूर्वपदे सति यो
न्वयः सोऽपि तत्पुरुषः स्यात् नञः समासे सति नञोऽकारादेशः स्यात् धर्मविरुद्धोऽधर्मः ज्ञानविरु
द्धं ज्ञाने अज्ञानं स्वरे समासे सति नञो ऽन् स्यात् स्वरे अश्वादन्यो ऽनश्वः निरनुबन्धकस्य नस्य तु नानो
नासत्यौ नक्षत्रं नैकधा इति तत्पुरुषः चार्थे द्वन्द्वः समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहाराश्चार्थाः
तत्रेश्वरं गुरुं च भजस्वेति प्रत्येकमेकक्रियान्वयः समुच्चयः भिक्षामट गां चानयेति क्रमेणैक

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सा०
२०

स्यस व्यूढोरस्कः बहुलक्ष्मीकः इत्यादि कर्मधारयस्तुल्यार्थे ॥ कार्यनिरस्यपदद्वयस्यान्वये कर्म
धारयसंज्ञकः समासः स्यात् कर्मधारये विशेषणस्य पूर्वनिपातः नीलोत्पलं कर्मधारये पुंवद्भावः स्या
त् रक्ता चासौ लता च रक्तलता ब्राह्मणभार्या सुकेशभार्या नाम्नस्त्र्यन्ततासमासः प्रादिरुपसर्गस्य
नाम्नस्त्र्यन्तेन समासस्तत्समासः स च तत्पुरुषसंज्ञकः स्यात् प्रकृष्ट आचार्यः प्राचार्यः प्रवादः कुत्सितः कारः शाक
पार्थिवादीनां मध्यमपदलोपः शाकप्रियः पार्थिवः शाकपार्थिवः देवपूजको ब्राह्मणो देवब्राह्मणः स
हादेः सादिः समासे सति सहादेः सादिः स्यात् पुत्रेण सह वर्त्तमानः सपुत्रः सतां स्वनीतिः सध्रुङ् सम्यङ्
तिर्यङ् लक्ष्मीजाया यस्य स लक्ष्मीजानिः कुत्सितमन्नं कदन्नं ईषदुष्णं कवोष्णं कदुष्णं कोष्णं
कुत्सितः पुरुषः कुपुरुषः कापुरुषः षट् च दश च षोडश षट् दन्ता यस्य स षोडन् महांश्चासावीश्वर
श्च महेश्वरः महादेवः खरा नासिका यस्य स खरणसः खरणाः उन्नसः प्रणसः विगता नासिका यस्य स
विग्नः विग्रः चतस्रोऽस्रयो यस्य स चतुरस्रः प्रगते जानुनी यस्य स प्रज्ञुः संज्ञुः ऊर्ध्वज्ञुः शार्ङ्गं धनुर्य
स्य स शार्ङ्गधन्वा दुष्टो गन्धो यस्य स दुर्गन्धिः उद्गन्धिः सुगन्धिः क्षीरमुदकं यस्य स क्षीरोदः सुरोदः लवणो
दः ... वारिवाहको वलाहकः गृहात्मा दक्षिणतीरं दक्षिणतारः इत्यादि अलुक् उच्यते कचिल्ल
मासे तत्कृते कदन्ते पि विभक्तेर्लुक् कण्ठेकालः स्तोकान्मुक्तः आमुष्यायणः आमुष्यकुलिका आमु
ष्यपुत्रिका सरसिजं हृदिस्पृक् विशेषः कचिद्वा मातृपित्रोः स्वसृ सस्य षः मातुः पितुर्वा मा
तृष्वसा पितृष्वसा मातुःस्वसा मातुःष्वसा पितुःस्वसा देवानांप्रिय इति मूर्खे ऽन्यत्र देवप्रियः सं
ज्ञायां दिवोदासः शुनःशेपः शुनःपुच्छो ... अलुक्तरतमरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्र ... मतहतेषु ह्रस्वत

स० २०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पितुःष्वसा

धर्मो यस्याः सो सुधर्मा रूपवती भार्या यस्येति विग्रहे समासप्रत्यययोरित्यनेन लुकि कृते अन्यार्थे
स्त्रीप्रत्ययान्तस्यान्यार्थे वर्तमानस्य ह्रस्वः पुंवद्भावः समासे सति समानाधिकरणे स्त्रीलिङ्गे परे पूर्वस्या
भाषितपुंस्कस्य रूपं पुंवद्भावः स्यात् रूपवद्भार्यः उक्तपुंस्कस्य किं कल्याणी द्वितीयः गङ्गाभार्यः तरतमचरट्क
ल्पदेशीयदेशीयरूपपाशादौ पुंवत् दर्शनीयतमा दर्शनीयतरा दर्शनीयतमा दर्शनीयचरी दर्शनीयकल्पा
दर्शनीयदेश्या दर्शनीयदेशीया दर्शनीयरूपा दर्शनीयपाशा त्वतलोर्गुणवचनस्य शुक्लाया
भावः शुक्लत्वं शुक्लता कुक्कुट्यादीनामण्डादिषु कुक्कुट्या अण्डं कुक्कुटाण्डं मृग्याः पदं मृगपदं सर्वा
देः समासादौ दक्षिणस्याः पूर्वस्या मध्ये या दिक् सा दक्षिणपूर्वा सर्वा प्रधानं यस्येति सर्वप्रधानः सा
र्वोङ्करोतीति सर्वकरः एकमानिनोः पुंवत् एनीवाचरतीति एतायते दर्शनीयां मन्यते दर्शनीयमानी
चैत्रः पुंवदसेति पुंवत् वैयाकरणभार्यः जातिवाचिनः स्त्रीप्रत्ययान्तस्य न शूद्राभार्यः [illegible]
र्थः संज्ञापूरणार्थप्रत्यययोर्न दत्ताभार्यः पंचमीभार्यः ऊङ्प्रत्ययान्तस्य न वामोरूभार्यः गोः गोशब्दस्या
न्यार्थे वर्तमानस्य ह्रस्वः स्यात् पंचगावो यस्य सः पंचगुः संख्यासुप्याद्यादिपूर्वस्य पादशब्दस्य लोपः
सहस्त्यादिवर्जस्य [illegible] द्विपात् [illegible]
[illegible] संख्या सुपात् द्व्यापात् स्वरे तद्धिते च परे योरीकारे च पादस्य पद् स्यात् सत्तस्य पद् स्
त्रीभिरित्यादिः टाङ्का समासे सति टङ्कऽङ्क्यते सुः मध्यान्हः पूर्वान्हः नो वा नान्तस्य पदस्य टेर्लोपः
स्याद्वा अणन्त्यः क्वचित् द्युपथाया अपि कवीनां राजा कविराजः कविराजा राज्ञोऽहः राजपुरं द्व
न्द्वे एकधुरं सर्वधुरं अत्र वचनत्रयं पञ्चधा बहवः कर्तारो यस्य स बहुकर्तृकः [illegible]

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भ्याँ

शा° २१

वपुसी: अर्द्धर्चं अर्द्धर्चः। ध्वजो ध्वजः। रूपवतीयशरीरमेऽपठय्यदेतत्संकुशाविप्रयोगज्ञो शास्त्र
म्। पुण्यसुदिनाभ्यां नन्दः। क्लीवता पुण्याहं सुदिनाहं संख्याव्ययाभ्यां परस्य पथः क्लीवता त्रिपथं वि
पथं सामान्येन पुंस्त्वं कृत्पूर्वेति प्रातःकमनीयं छायांतस्य [illegible] पूर्वपदार्थबाहुल्ये इक्षूणां छाया।
इ[illegible]क्षुच्छायं राजपर्यायपूर्वोरक्षः पिशाचादिपूर्वश्च सभांतः इनसभं ईश्वरसभं राजपर्यायेतिकिं वि
श्रुतसभा राजसभा रक्षःसभं पिशाचसभं संघातार्थे सभांतः स्त्रीसभं स्त्रीणां संघात इत्यर्थः सेनासुरा
छाया[illegible]शाला निशानां वा ब्राह्मणसेनं यवसुरं कुड्यच्छायं गोशालं श्वनिशं पक्षे ब्राह्मणसेना
दि इति समासः। अथ तद्धिताः। वाधिकारश्चातद्धितसमाप्तेः अपत्येऽण् षष्ठ्यंतान्नाम्नोऽपत्येऽर्थेऽण् प्र
त्ययः स्यात् आदिस्वरस्य ञ्णिति च वृद्धिः स्वराणां मध्ये य आदिस्वरस्तस्य वृद्धिः स्यात् ञिति णिति च ओ
रस्वरे उवर्णस्योतश्चाव् स्यात्तद्धितप्रत्यये स्वरे परतः उपगोरपत्यमौपगवः उपगोरपत्यमिति वा वाक्य
विकल्पात् वाशिष्ठः गौतमः संख्यासंभद्रपूर्वाया मातुरुर् स्यात् द्वयोर्मात्रोरपत्यं द्वैमातुरः साम्मातुरः भाद्रमातुरः
लिङ्गानि ईशाखामिमालि इति समकेतालस्यापत्यं सा[illegible] अत इञ् अदंतान्नाम्नोऽपत्ये शब्दादिञ् स्याद्दाक्षिः
वृष्णि वानरवि: बाह्वादिभ्यश्च बाहविः नाडिरित्याद्याकृतिगणोऽयम् सुधातृव्यासवरुडनिषादचण्डालबिं
म्बानां [illegible]ऽकिञ् च सौधातकिः नंदिषेणयोर्दृष्टं च संभिजयोर्थवृद्धिः स्वरस्य न वृद्धिः कि[illegible]
न्तुतपौदृश्य[illegible]स्य उ इञ् वैयासकिः वारुडकिः नैषादकिः चाण्डालकिः वैम्बकिः शिवादिभ्योऽण् इ
ञोऽपवादः शैवः वैष्णवः गर्गादिभ्यो यञ् गार्ग्यः जाजिनदाक्षिर्पिलुकस्यादि: जा[illegible]गादेर्यो नजदेरापनण्।
स्त्रीत्वादि स्त्री प्रत्ययानां च वरयणः पिञ् स्वसा देशीय: स्यात् गर्गस्यापत्यं गार्ग्यः वात्स्यः इत्यादि न स्यादपत्य

१९

इण्

स्व° २१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्यानेकस्वरस्य ह्रस्वो भाषितपुंस्कस्य ब्राह्मणितरा ब्राह्मणितमा ब्राह्मणिरूपा ब्राह्मणिकल्पा ब्राह्म
णिचेली ब्राह्मणिब्रुवा ब्राह्मणिगोत्रा ब्राह्मणिगोत्रा ब्राह्मणिमता ब्राह्मणिहता अनीचेतस्या स्त्री
प्रत्ययान्तस्यैवैकस्वरस्य च वा ह्रस्वस्तरादौ ब्रूलेघुतरा ब्रूलेघुतरा स्त्रीतरा स्त्रितरा ३९
केषिकामालानां चितते लभारिपुत्रस्य: इषिकामिषिकीत इषीकाचित इषीकचित इषिकत
ले मालभारी इत्यादि: कारे सत्यागदस्य मुम् सत्यंकरोतीति सत्यंकार: अस्तोऽग्न अगदंकार: धेनो
र्भव्यायां धेनुंभव्या लोकस्य पृणे लोकंपृण: इत्यनभ्यासस्य अनभ्यासमित्य: भ्राष्ट्राग्न्योरिन्धे भ्राष्ट्र
मिन्ध: अग्निमिन्ध: गिलेऽगिलस्य तिमिगिलस्यागिलादौ किं गिलगिल: गिलगिलेच तिमिंगि ल
लगिल: रात्रेः कृति वा रात्रिंचर: रात्रिचर: रात्रिंमट: रात्र्यट: नोत्तिवर्तिहृषिव्यधिरुचिसहितनि
प्रा १८७ नियुक्तिकेवतेः पूर्वस्य दीर्घ: उपानत् नीवृत् मर्मावित् नीरुक् ऋतीषट् परीतत् मत्वर्थे बहुस्वरस्य
अमरावती शरादेश्च शरावती अजिरादेर्न अजिरवती आदेरुक्ते द्वंद्वे सतिपितृ विदादेर्ल्लो
प:स्यात् माता च पिता च पितरौ श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ ऋतोद्वंद्वे पूर्वपदस्यात्वं मातापित
रौ होतापोतारौ पुत्रेच पितापुत्रौ द्विकृते स्वे समासे द्विवाचिन: संख्यावाचिन: समानाधिकरणेन संज्ञायां समासस्य तत्पुरुषसंज्ञा दिग्वाचिन: संख्यावाचिन: समासामा
नाधिकरणेन संज्ञायामेवसमस्यतेऽसंज्ञामिवार्थ: दक्षिणाग्निः सप्तर्षय: संज्ञायां किं पंचकलानि
टिकं स्यात् किं अरण्यानि राजाहःसखिभ्यः पुंसि अतिराजः पूर्वरात्र: पूर्वाह्न: अहः संख्यापूर्वो रात्रा
क्लीबे द्विरात्रं त्रिरात्रं अपथं तत्पुरुषे क्लीबं अन्यत्र तु न पथ्यां प्रस्थिन पुंसि प्रशस्तोऽपथ: अर्धर्चादय: क्लीबे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

चाक्षुषं रूपं श्रावणः शब्दः रासनः मरिचैः संस्कृतं मारिचिकम् उडुपेन तरतीत्यौडुपिकम् एवं ना-
विकम् नाव्यम् घटिकः बाहुकः इत्यादि मुद्गैः संसृष्टः ओदनः मौद्गः दध्ना उपसिक्तं दाधिकम् उरसा निर्मि-
त औरसः उरस्यो वा पुत्रः धर्मेण प्राप्यं धर्म्यं हस्तिना जीवतीति हास्तिकः वेतनेन जीवतीति वैतनिकः व-
पानुबद्धः आधिकः विंशाधिकः वयस्यात् तुल्यो वयस्यः सातत्ये न वर्तते सां[illegible]कः द्वारः आत्मनेपदमाह-
इति कर्तृकरणाभ्याम् वत्सेभ्यो हितो वत्सीयो गोधुक् गवे हितं गव्यम् एवं पशव्यं हविष्यम् दन्त्यम् कण्ठ्य-
म् सर्वेभ्यो हितं सार्वम् आत्मने हितम् आत्मनीनम् मातृभोगीणः पितृभोगीणः राजभोगीनः आदेर्दीर्घत्वे
वा पुंसे हितं पुंस्यं पौंस्नमितिवा कर्मणा उकञ् कर्मण्यो भवतीति कार्मुकः इति सम्प्रदानात् ग्रामादि-
भ्यो ग्राम्यः ग्रामीणः एवं माथुरः तैर्थ्यः औपाध्यायिकः पैतामहकः हेतुमनुष्येभ्यो वा रूप्यम् यहेतो समा-
दागतं समरूप्यं सममयम् समीयम् एवं देवदत्तरूप्यं देवदत्तमयम् देवदत्तीयम् न्यायादनपेतं न्याय्यम्
धर्म्यम् धर्म्यम् इत्यपादानात् सिन्धौ जातः सैन्धवः कान्यकुब्जः पर्वतीयः दिव्यः प्राच्यम् अवाच्यम् उदी-
च्यम् प्रतीच्यम् मुखपार्श्वतसोरीयः लोपो वाच्यः मुखतोभवं मुखतीयम् पार्श्वतीयम् मध्यान्मः मा-
ध्यमः प्राङ्मध्यरम्यः प्राङ्मध्यमः एवं लौकिकम् पारलौकिकम् त्यतनौ अव्ययेभ्यः कुत्रभवः कुत्रत्यः इ-
हभवः इहत्यः क्वत्यः ततस्त्यः अमात्यः अद्यतनः ह्यस्तनः श्वस्तनः सदातनः सनातनः सायन्तनः चिरन्तनः द-
क्षिणापश्चात्पुरसस्त्यण् दाक्षिणात्यः पाश्चात्यः पौरस्त्यः चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नो वाच्यः चिरत्नं परुत्नं प-
रारित्नम् अग्रादिपश्चाद्डिमः अग्रिमम् आदिमम् पश्चिमम् अन्तिमम् समानतीर्थे गुरौ वा वसतीति

स्व॰२२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सा।

नाडायनः चारायणः इत्यादि अत्रेरपत्यं आत्रेयः कापेयः वैनतेयः गाङ्गेयः पितृष्वसुरपत्यं पैतृष्वस्रीयः।
मातृष्वस्रीयः आभ्यामियण् ढकि लोपश्च पैतृष्वसेयः मातृष्वसेयः लुग्वाऽत्वे क्वचित् अपत्यार्थे उत्पन्न
स्य प्रत्ययस्य क्वचिल्लुक् स्यात् अत्रयः भृगवः रघवः इत्यादि गोत्रे वा अणादयो णितो वा स्युः वा ग्रहणादे
व क्वचिदणादयो णितो णित्याः क्वचिन्नाण्कार्यं क्वचिन्नित्यं क्वचिद्वैतिसारम् श्वशुरस्यापत्यं श्वशुर्यः श्वा
सुर्यो वा स्वस्रस्त्यं स्वस्रीयः कारकाख्यायुक्ते केनेयकाः कारकात्कई नईयइका अणादयः स्त्रीक्रावस्थायाम
अप्रत्ययाः अधीते वेदोपनाथिषु यथोचितेष्वर्थेषु स्युः क्रियायुक्ते कर्तरिक मणिश्चाभिधेये पदमधीते श्रो
तिपदकः क्रमकः धुरीणः सर्वधुरीणः युक्तमर्वं शुक्रियम् इदन्तु स्वालिङ्गमिदियम् शब्दं करोतीति शाब्दि
कः हलं वर्तनीति हालिकः पक्षिणो हन्तीति पाक्षिकः एवं मार्गिकः मात्स्यिकः वेदमधीतेति वैदिकः एवं
पौराणिकः कुमारीमुपपन्नः पतिः कौमारः व्याकरणमधीते वैयाकरणः स्वश्वे वेदस्तोवश्च दण्डमस्ती
ति दाण्डः एवं मर्घ्यः वद्यः पूज्यः इत्यादि दक्षिण्यः दक्षिणीयः संशयमापन्नः सांशयिकः धनेलब्धा धन्यः
वेशं गतो वैश्यः इति प्रायश कर्म मञ्जिष्ठया रक्तं वस्त्रं माञ्जिष्ठम् कौङ्कुमम् नील्या रक्तं नीलं विशिष्टेन
इष्ट वा शिष्टं साम एवं कालेयमित्यादि वस्त्रैः परिवृतो वास्त्रो रथः द्वैपिनो विकारो द्वैपः तेन परिवृतो द्वैपः।
एवं वैयाघ्रः चार्मः काम्बलः पाण्डुकम्बलादिनिः पाण्डुकम्बली परिवृत इति सत्त्वा द्वैप्यैन इत्यर्थे तेन नेत
च्छात्रैः परिवृतो रथः मनुना प्रोक्तो मानवो धर्मः वररुचिना कृतो वाररुचो ग्रन्थः कुशाग्रेः कृतो ... एवं मा
क्षिकम् कौलालिकं अक्षैर्दीव्यति जयति जितो वेत्याक्षिकः अभ्रा खनतीत्याभ्रिकः चक्षुषा गृह्यत इति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ता लघुत्वं लाघवं गरिमा गुरुता गुरुत्वं गौरवम् महिमा महता महत्वम् माहत्वं मह्

सार२३ इमनि हस्वादेर्लघोर्ऋकारस्यर. स्यादि. निपरे पृथोर्भाव: प्रथिमा पार्थवम् म्रदिमा मार्द
वम् द्रढिमा दार्ढ्यम् क्रशिमा कार्श्यं लघो: किम् कृष्णिमा हस्वादेः किं ऋजिमा बहो
र्लोपो भू च बहो: बहो: परेषामिमनादीनामिवर्णस्य लोप: स्याद्बहोश्च भूरादेश: बहोर्भावो भू

दै मा भूमानो वेति दमर्थे प्रथमान्ताद्देवतावाचिनोऽस्येत्यर्थे षष्ठ्यन्तादिदमर्थे चाणाद
यस्यु: इन्द्रो देवतास्येत्यैन्द्रं हविः पाशुपतम् बार्हस्पत्यम् सौम्यम् आग्नीषोमीयम् पित्र्यम् वा
यव्यम् रथस्येदं रथ्यम् चक्रम् हलस्येदं हालिकम् विष्णोरिदं वैष्णवम् गव्यम् कुल्यम् त्व
दीयम् मदीयम् तदीयम् यदीयम् अन्यस्येदं अन्यदीयम् देवस्वराजजनपराणां कुक्
ईये देवस्येदं देवकीयम् स्वकीयम् राजकीयम् जनकीयम् परकीयम् युष्मदीयम् अस्म
दीयम् युष्मदस्मदोरणीनयो युष्माकास्माकौ एकार्थे तु तवकममकौ युवयोर्युष्माकं
वा यौष्माकः यौष्माकीणः आवयोरस्माकं वा ऽयमास्माकः आस्माकीनः तवायम् ताव
कः तावकीनः ममायं मामकः मामकीनः क्वचिद्यलोपः कात्यस्यैमे कातीयाश्छात्राः गा
र्गीयाः स्वार्थे प्रज्ञादयः स्युः चौर एव चौरः रक्ष एव राक्षसः चत्वारो वर्णाश्चातुर्वर्ण्यम्
चातुराश्रम्यम् त्रैलोक्यम् षाड्गुण्यम् सैन्यम् सैन्यम् सान्निध्यम् सामीप्यम् दैवात दे स०२३
वता मृदस्तिकः मृत्तिका शस्तो प्रशंसायाम् प्रशस्ता मृत् मृत्सा मृत्स्ना भागरूपनाम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मुष्कर:

सार २८

कुञ्ज नग पांसु पाण्डुभ्योर: ऊषर: सुषिर: मुष्कोऽण्डः सोऽस्यास्तीति मधुर: खर: मुखर: कु
ञ्जो हस्तिहनु सोऽस्यास्तीति कुञ्जर: नगर पांसुर: पाण्डुर: [illegible] त्वच कच्छुर: धुर
म्याम: धूम: द्रुम: कुमुदादेर्वतु कुमुद्वान् नड्वान् वेतस्वान् नडशादाड्ड्वल: नड्वल: ।
शाद्वल: महिमाड् ऽतु महिष्मान् देश: शृङ्ग वृन्दाभ्यामारक: शृङ्गारक: वृन्दारक: फल
बर्हाभ्यामिन: फलिन: बर्हिण: मलादीमसे नौ मलीमस: मलिन: श्रद्धादेलु: दयालु
केशादेर्वा वा केशव: केशी: केशवान् मणिवो नागविशेष: हिरण्यवो निधि: अर्णसो
लोपश्च अर्णो जल तदस्यास्तीत्यर्णव: कृष्यादेर्वल: कृष्या सुत्योर्दीर्घश्च कृषीवल:
आसुतीवल: परिषद्वल ऊर्जस्वल: रजस्वला स्त्री भ्रातृवल: शत्रुवल: दन्तवलो ह
स्ती शिखावल: केकी ज्योतिषोन अपधालोप ज्योतिरस्यास्तीति ज्योत्स्ना तमसोर
उपधायाइकार: तमोऽस्यास्तीति तमिस्रा गोर्मिनि गोमी तुन्दादेर्वेल: तुन्दिल: तुन्दी
तुन्दिक: तुन्दवान् वाचोग्मिन् वाग्मी स्वादामिन्नेप्यर्थे स्वामीन: पर्वमरुद्भ्यां तपर्वत:
मरुत: ऊर्णाहं शुभंभ्योयु: ऊर्णायु: अहंयु: शुभंयु: तुण्डिवलिव[illegible]टेभ: वृद्धा नाभिस्तुण्डि:
स्यास्तीति तुण्डिभ: वलिभ: वटिभ: वातातिसारपिशाचेभ्यः इनकुक् वातकी अतीसार।
की पिशाचकी [illegible] शीतोष्णतृप्रेभ्यस्तदसहनेऽालु: शीतेनसहतेशीतालु: तप्रं दु:ख
तप्रालु: उष्णालु: हिमादेलु: हिमेलु: वलादूल: वलूल: वातात्समूहेच वातेनसहतेतस्य

स्वत २८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भागधेयः भागएव भागधेयम् रूपधेयम् नामधेयम् वतुल्ये तृतीयान्तात् क्रियासादृश्ये षष्ठीस
प्तम्यन्तात् द्रव्यादिसादृश्ये वत्प्रत्ययः देवदत्तेन तुल्यं देवदत्तवत् पठति यज्ञदत्तः चैत्रेण तुल्यं
चैत्रवत्पचति मैत्रः देवानामिव देववद्ब्राह्मणानां गस्ता मथुरायामिव मथुरावद् द्वारकायां रीतिः
अर्हेपि विधिमर्हतीति विधिवत् अस्त्यर्थे मतुः प्रथमान्तान्नाम्नोऽस्यास्मिन्वास्तीत्यर्थे
मतुः स्यात् बुद्धिरस्यास्मिन्वास्तीति बुद्धिमान् गोमान् शक्तिमान् श्रीमान् ज्योत्स्नादिभ्यो
ऽण् स्यात् ज्योत्स्नः तामिस्रः सैकतः शार्करः आम्भः तापसः पूर्णो मासोऽस्यामस्तीति पौर्ण
मासी तिथिः पौषी पौषो मासोऽस्यास्मिन्वास्तीति पौषो मासः एवं फाल्गुनः श्रावणेत्यादि अर्शआदे
श्च मत्वर्थे अर्शोस्यास्तीत्यर्शसः वैजयन्त्यस्यास्तीति वैजयन्तः नाविकः धनिकः मान्तोपधा
वत्विनो मान्तान्मोपधादवर्णान्तादवर्णोपधाच्चास्त्यर्थे वत्विनौ स्तो ऽदन्तात्विन् किम्वान् ।
लक्ष्मीवान् ज्ञानवान् विद्यावान् यशस्वान् भास्वान् ज्ञानी मौनी ध्यानी मायी तडि
दादिभ्यश्च तडित्वान् विद्युत्वान् यवादीनां यवमान् भूमिमान् अस्मायामेधास्रजो
विन् तपस्वी मायावी मेधावी स्रग्वी आमयस्य दीर्घश्च आमयावी सिध्मादिलेभ्यश्च
। सिध्मलः सिध्मवान् एवं चूडालः इत्यादि लोमपामपिच्छादिभ्यः शनेलाः वा लोमशः
लोमवान् गिरिशः पामनः अङ्गना लक्ष्मणश्च लक्ष्मणः पिच्छिलः तुन्दिलः फेनिलः ।
पक्षे वतुरपि श्रोतन्त्यदन्ताडुरः उन्नतास्योतिदन्तुरः अवस्थि मुक्केकमधुरवमुख

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सार२५

नेरिडकचिकस्यादेशा चिकिने चिपिटम् चिक्कम् क्लिन्नस्य चिल् पिल् चुलादेशा लप्रत्यय।
अक्ष्णश्चक्षुषी तदर्थे क्लिन्ने चक्षुषी अस्य चिल्लः पिल्लः चुल्लः उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारूढयोः त्यकः
पर्वतस्यासन्नानरूढपत्यका अधित्यका कर्मणि घटते इत्यर्थे कर्मणि घटते इति।
कर्मठः इतो जातार्थे लज्जा जाता अस्येति लज्जितः इष्टादिभ्य इतिरनेनेत्यर्थे इष्टमनेन इष्टी अ
धीती अव्ययसर्वादेः प्रागकः उच्चकैः एवकम् त्वकं अमुकम् अज्ञातेकुत्सितनादिषु ।
कुत्सितमायते इति आचालः वावाटः प्राशंसायां रूपः प्रशस्तो वटुः वटुरूपः कुत्सायां पाशः कु
त्सितो वैयाकरणो वैयाकरणपाशः भूतपूर्वे चरट् पूर्वदृष्टो दृष्टचरः आढ्यचरी ईषदसमाप्तौ कल्पदे
श्यदेशीयाः ईषदसमाप्तः पटुः पटुकल्पः पटुदेश्यः पटुदेशीयः बहुच प्राग्वा ईषदूनः पटुः ब
हुपटुः प्रकारे जातीयः पटुप्रकारः पटुजातीयः ह्रस्वाल्पयोः कः ह्रस्वो वृक्षो वृक्षकः अल्पं तैल
तैलकम् कुटीशमीशुण्डाभ्यो रो ह्रस्वत्वे ह्रस्वा कुटी कुटीरः शमीरः शुण्डारः कुतोडुपः ह्रस्वा कुतूः कुतुपः
कासूगोणीभ्यां तरट् कासू आयुधविशेषः ह्रस्वा कासूः कासूतरी गोणीतरी वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यस्त
नुत्वे तनुर्वत्सो वत्सतरः उक्षतरः अश्वतरी ऋषभतरः एकाद्यात्किमस्तमाये नस्तमापोऽस्तीति
काको तरतमेयस्विष्ठप्रकर्षे ऽतिशायने एतेस्युः तत्र द्वयोरेकस्य प्रकर्षे तरप् बहूनामेक

सारा
२५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सम्बद्धो वा वातूलः पितुर्भ्रातरि व्यत् पितुर्भ्राता पितृव्यः मातुर्भ्रातरि डुलच् मातुर्भ्राता मातुलः ।
मातृपितृभ्यां पितरि मातरि च डामहच् मातुः पिता मातामहः पितुः पिता पितामहः मातुर्माता
मातामही तिलान्निष्फलात्पिञ्जपेजौ निष्फलस्तिलः पिञ्जः तिलपेजः पिल्वादिभ्यः कर्णादिभ्यः कु मिल
णजाहचौ पाकमूलयोः पीलूनां पाकः पीलुकुणः कर्णजाहम् पक्षात्तिः मूले पक्षस्य मूलं प
क्षतिः चञ्चुचणौ वित्ते विद्यया वित्तः विद्याचञ्चुः विद्याचणः विशालसंकटौ विस्तृते विशा
लं विशंकटं विशं प्राद्यः कटः विकटम् संकटम् प्रकटम् उत्कटम् अलाबूतिलोमाभंगाभ्यो
रजसि अलाबूनां रजोऽलाबूकटम् तिलकटम् उमाकटम् भंगाकटम् गोष्ठादयः स्थानादि
षु पशुनामभ्यः गवां स्थाने गोगोष्ठम् अश्वगोष्ठम् संघाते कटः अवीनां संघातोऽविकटः वि
स्तारे पटः अश्वानां विस्तारः अश्वपटः द्वित्वे गोयुगः द्वावश्वौ अश्वगोयुगम् षट्के षड्गवः षड्गजा
गजषड्गवम् स्नेहे तैलः तिलानां स्नेहः तिलतैलम् सर्षपतैलम् भवने क्षेत्रे शाकटशाकिनौ इ
क्षूणां भवनं क्षेत्रं इक्षुशाकटम् इक्षुशाकिनम् अवात्कुटारकटौ अवाचीनोऽवकुटारः अवकटः ।
नासिकाया नतेऽपि टीटनाटभ्रटाः अवात् नासिकाया नतम् अवटीटम् अवनाटम् अवभ्र
टम् तद्योगान्नासिकाऽवटीटा पुरुषोऽवटीटः नेर्बिडबिरीसचौ निबिडं निबिरीसं इनच्पिटच्का

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्वा
२६

पचतितमाम् अहश्चैतितकिम् उच्चैस्तमाम्‌ःद्वयोर्बहूनां चैकस्य निर्धारणे किमादिभ्यो डतरड
तमौ स्तः नयो कतरः कतमः एकतरः एकतमः यतरः ततरः वत्वेनाख्यार्थे द्वयसज्मात्रौ ता
वदेव तावद्द्वयसम् जानुमात्रम् परिमाणे द्वयसट् मात्रट् जानुद्वयसम् शिरोद्वयसम्
। पुरुषमात्रम् पुरुषहस्तिभ्यामण् च पुरुषः परिमाणमस्येति पौरुषम् हास्तिनम् यत्तदेत
द्भ्यः परिमाणे डावतुः यत्परिमाणमस्य यावान् तावान् एतावान् किमिदंभ्यां वतुस्तयोः की
शब्दस्यादेशः कियान् इयान् किमः संख्यापरिमाणे डतिर्वा का संख्या येषां ते कति संख्याया
अवयवे तयट् पञ्चावयवा अस्येति पञ्चतयी द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा द्वितयम् द्वयम् त्रित
यम् त्रयम् उभादयट् उभयम् संख्यापूरणे द्वित्रिभ्यां तीयस्तेस्त्रश्च द्वयोः पूरणो द्वितीयः
तृतीयः षट्कतिकतिपयचतुरां थुक् षष्ठः संख्यापूरणः षष्ठः कतिथः कतिपयथः च
तुर्थः चतुरो यच्छयौ च लोपः तुर्यः तुरीयः पञ्चादेर्मट् पञ्चानां पूरणः पञ्चमः सप्तमः अष्टमः
नवमः दशमः एकादशादेर्डट् एकादशानां पूरणः एकादशः द्व्यष्टनोराल्वे संख्यायामु
त्तरपदे द्वादशः अष्टादशः त्रेस्त्रयस् त्रयोदशः विंशत्यादेर्वा तमट् विंशतितमः तिलो
पोऽडिति विंशः त्रिंशत्तमः त्रिंशः एकविंशतितमः एकविंशः शतादेर्नित्यम् शततमः द्विशत

स्वा
२६

स्वप्रकर्षे तु तमेष्ठाविति विवेकः द्वयोरतिशयेनैकः पंडितः पंडिततरः बहूनामतिशयेनै
कः श्रेष्ठः पंडिततमः ईयस्विष्ठेतु गुणवचनादेवाडिनोच अयमनयोरेषां वाऽतिशयेन पटुः प
टीयान् पटिष्ठः एवं लघीयान् लघिष्ठः इत्यादिः प्रियस्थिर [illegible] स्फिरउरु बहुल गुरु वृद्ध
तृप्रदीर्घ वृंदारक प्रशस्य स्थूल दूर युव ह्रस्व क्षिप्र क्षुद्राणां प्रस्थ स्फ वर वंहि गर
वर्षि त्रप द्राघ वृंद श्र स्थव दव यव ह्रस क्षेप क्षोद नेद साध ईयस्विष्ठेमनसु एरलोपश्च ह्रस्व प्र
शस्ययोर्ज्यादेशः ईयस ईलोपश्च अतिशयेन प्रियः प्रेयान् प्रेष्ठः स्थेयान् स्थेष्ठः २ स्फेयान् स्फेष्ठः ३
वरीयान् वरिष्ठः ४ वंहीयान् वं[illegible]हिष्ठः ५ गरीयान् गरिष्ठः ६ वर्षीयान् वर्षिष्ठः ७ त्रपीयान् त्रपिष्ठः
८ द्राघीयान् द्राघिष्ठः ९ वृन्दीयान् वृन्दिष्ठः १० स्थवीयान् स्थविष्ठः ११ दवीयान् दविष्ठः १२ यवीया
न् यविष्ठः १३ युवाल्पयोः कन्वा कनीयान् कनिष्ठः १४ स्वल्पीयान् स्वल्पिष्ठः १५ ह्रसीयान्
ह्रसिष्ठः १६ क्षेपीयान् क्षेपिष्ठः १७ क्षोदीयान् क्षोदिष्ठः १८ नेदीयान् नेदिष्ठः १९ साधीयान् साधि
ष्ठः २० अतिशयेन प्रशस्यो ज्यायान् ज्येष्ठः २१ प्रशस्य श्रेयान् श्रेष्ठः २२ बहोरिष्ठेयः ब
होः परस्येष्ठेकारस्य थिस्या [illegible] भूयिष्ठः भूयान् इमनि तु पक्षे प्रेमा स्थेमेत्यादि किमोऽव्य
न यादाराम् [illegible] तात्तरतमयोरामद्रव्यप्रकर्षे अतिशयेन कुलं कुलतराम् कुलतमाम् उच्चैस्तरां

श्रेयान् श्रे
ष्ठः ६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नम: संख्यायाः प्रकारे धा वाच्यामिति द्विधा एवं त्रिधा चतुर्धा पंचधा एकस्मात्प्रमुक्तौ ।
ऐकध्यम् एकधा द्वित्रिभ्यामेधाच्च मज्जौ वा द्वेधा द्वैधम् त्रेधा त्रैधम् क्रियाया अभ्या
वृत्तौ कृत्वस् पंच पंचवारानिति पंचकृत्वः सप्तकृत्वः सुद्धित्रिचतुर्भ्यः सुः द्विः त्रिः
चतुः एकस्य सकृदादेशश्च सकृत् बहुल्पार्थात् ●कारकात् शस् बहून्ददातीति बहुशः
अल्पशः स्तोकशः संख्यापरिमाणाभ्यां वीप्सायाम् द्वौ द्वौ ददातीति द्विशः त्रिशः पंचशः
माषं माषं ददातीति माषशः प्रस्थशः इतितज्जिताः वीप्सायां पदं द्विः इत्येव द्वंद्वसि चैयाह ति
ग्रामिन्यर्थः ग्रामो ग्रामो रमणीय सर्वे ग्रामा रमणीया इत्यर्थः परेर्वर्जने वा परि परि वंगेभ्यो वृ
ष्टो देवः परि वंगेभ्यो वा वंगान् परिहृत्येत्यर्थः उपर्यध्यधसः सामीप्ये उपर्युपरि ग्रामम्
ग्रामस्योपरि सामीप्य इत्यर्थः अध्यधि सुखं सुखस्योपरि सामीप्य एवं दुःखमित्यर्थः
अधोऽधो लोकं लोकस्याधः सामीप्य एवेत्यर्थः आबाधे रामेश्चि तस्यास्त्रियाः सम्प्रति कोप कु
सुम न मस्ते नेषुलतास्यास्या सुन्दर सुन्दर इति सौन्दर्यम् सम्प्रति देवदेव वन्द्योसि कोपि
दुर्विजित २ इदानीं सम्प्रति कुसुमे आनुकूल २ इति धनुः नमस्ते चोर २ तापि ...
एकशब्दो बहुव्रीहिवत् तेन विभक्तिलोपपुंस्त्वमनौ एकैकया कृत्वा एकैकस्मै देहि ए

२६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham